

Thelma Fenster – Daniel Lord Smail: *Fama: The Politics of Talk and Reputation in Medieval Europe*. Ithaca: Cornell University Press, 2003, 227 str.

Fáma neboli pověst, původně podle Vergilia i Ovidia monstrum rozrůstající se z nepatrných zárodků nevidanou rychlostí do obrovských rozměrů, je dnes vnímána jako nepotvrzená zpráva, specifický typ informace, která se šíří neoficiálně a obsahuje nepravdivá, potažmo nepřesná sdělení o něčem, co je zajímavé pro velké množství lidí, a tím pak může nahrazovat nebo doplňovat oficiální informace a stát se součástí veřejného mínění. Avšak dnešní pojmání fámy se značně liší od způsobu, jakým byla pojmána ve svém počátku. Termín, zřejmě odvozený od latinského *fari*, tedy mluvit, v době Antiky znamenal spíše protiklad dnešního častěji rozšířeného pojmání fámy – tj. zpětného hodnocení nepravdivé zprávy – tedy veřejné mínění. Ve spisech římských autorů tak můžeme najít zárodky veřejného mínění označované jako *fama*, *fama popularis* či *fama publica*, které bylo později přejato zejména středověkým právním systémem pro označení obecného mínění o určitém jedinci.

Ve středověké Evropě slovo *fama* označovalo obecné mluvení o určité osobě či události, rovněž bylo považováno za označení něčí reputace. Ačkoli z mluvení druhých měli lidé i strach, mělo velkou hodnotu a vliv, ba dokonce mohlo konstituovat něčí status. Křesťanský morální diskurz, literární a vizuální reprezentace, právní manuály nebo záznamy soudních výpovědí silně reflektovaly vše, co kdo říká a o čem se mluví. Různé instituce, jako třeba soudy nebo kostely, tak stále více upozorňovaly na sílu toho, co se říká, přičemž hledaly možnosti právní regulace.

Soubor devíti esejů editovaný Thelma Fenster a Danielem Lordem Smailem přináší ucelenou podívanou na středověkou problematiku *famy*, která tehdy, oproti dnešnímu pojetí, znamenala čest či běžné řeči, ale hlavně a především veřejné mínění. Eseje se zabývají *famou* z různých úhlů pohledů několika oborů, které se však ve výsledku poji do interdisciplinárního zaměření, pokud jde o středověkou komunikaci, zejména pak toho, jak se mluvení tvořilo a psalo do paměti. Soubor je rozdělen do tří částí,

přičemž každá z nich se věnuje *famě* z pohledu jiného odvětví. První eseje tak poukazují na *famu* a její působnost v právu, další přináší *famu* pojímanou jako reputaci a poslední část se věnuje *famě* ve smyslu běžné řeči.

V úvodu editoři poukazují na mnohoznačnou (a tím i zčásti problematickou) definici *famy* a upozorňují, že slova, která mají široké sémantické pole, většinou stojí za důležitými věcmi vně kultury, což je podle nich i případ *famy*. *Fama* tak v minulosti nebyla vnímána jen jako sláva, ale také jako veřejné mínění, běžná řeč, fáma i reputace. Byla vnímána jako známost, sláva, ale i její opozita – bezectnost a hanebnost. Ve středověku měla značné právní, sociální a morální významy, vyjádřené mnoha způsoby, což je reflektováno a předkládáno ve veškerých esejích, skrze něž si čtenář může udělat či ucelit obrázek o sociální, právní a morální odpovědnosti, která doprovázela orální diskurz ve středověké Evropě.

Fama je v moderním smyslu slova vnímána jako něco, co se povídá, jako šeptanda, pověst, klep, fáma, ale dlouhou dobu se používal zvláště ve středověkých soudních síních. Jak ukazují eseje, kánony řídily připustnost nepřímých svědků a jejich svědectví, jež bylo ve středověku radikálně odlišeno od těch strukturujících právní praxi dnes. Editoři ve svém úvodu ukazují, že středověcí právníci nejenomže uznávali obecné mínění, *famu*, jako důkaz, ale také ho kodifikovali k právoplatnému užívání. V tradičním právním kontextu právníci pojímali *famu* jako síť lokálních znalostí či veřejné mínění, které nepřetržitě reguluje či ovlivňuje čest, reputaci či status. Když se středověcí soudci či právníci ptali svědka, jak rozumí konceptu *famy*, svědek ji definoval mnoha rozličnými způsoby – jako věc, které lidé říkají, jako hlas veřejnosti, jako slávu, jako to, co se obecně říká mezi lidmi o určitých věcech nebo jevech, a také o konkrétním jedinci.

V prvním oddílu o *famě* v právu nalezneme eseje Chrise Wickhama (*Fama and the Law in Twelfth-Century Tuscany*), Thomase Kuehna (*Fama as a Legal Status in Renaissance Florence*) a Madeline Caviness a Charlese Nelsona (*Silent Witnesses, Absent Women, and the Law Courts in Medieval Germany*). Wickhamův esej se soustřeďuje na konstruování obecného vědění jako právní kategorie, ukazuje, že *fama* byla pojmána

jako běžné vědění, které mělo výraznou právní hodnotu, ale stejně tak i sociální, neboť veřejnost byla místem, kde se právě toto vědění vytváří. Kuehn reflektuje vztah mezi sociální a právní dimenzí *famy*, soustřeďuje se na několik možných cest, skrze které se *fama* konstituuje, a na to, jak se dostává z ulic do soudních síní, stěžejní význam pak přikládá její schopnosti ovlivňovat či konstituovat status. Madeline Caviness a Charles Nelson naopak upozorňují na status žen jako svědků v bohatě ilustrovaném Saském zrcadle a na základě toho ukazují, že to byli hlavně muži, kteří kontrolovali veřejné prostory, kde sami *famu* konstruovali, což dokazuje, že *fama* jako důkaz u soudu byla záležitostí mužů, zatímco *fama* žen byla vnímána jako podřadný klep. Veškeré eseje tak jednoznačně poukazují na důležitost hlasu veřejnosti, tedy na hlas, na který se soudy mohly spolehnout. Ukazují, do jaké míry soudy spoléhaly na svědectví (často i nepřímé) orálních diskurzů a jak moc spoléhaly na něčí *famu*, která se tak stala základem v určování právního statusu jedince, ale i v následné možnosti jeho potrestání.

Ve druhé sekci se setkáme s esejí F. R. Akehursta (*Good Name, Reputation, and Notoriety in French Customary Law*) a Jeffreyho Bowmana (*Infamy and Proof in Medieval Spain*) o dobré i špatné reputaci ve 13. století. Akehurst se zabývá ctí, reputací a slávou ve Francii, ukazuje, že právně má dobré jméno člověk přirozeně, ale může ho ztratit skrze určité rituály veřejného pohanění, a tak se v očích veřejnosti stát *infamis*, bezectným. Se ztrátou své *famy* přichází nejen o své dobré jméno na veřejnosti, ale také o některá svá práva. Bowman naproti tomu analyzuje vztah mezi hanebností a důkazem a ukazuje, že *fama* implikuje právní status, skrze nějž je konstituována hanebnost, která zamezuje jedinci svědčit u soudu, protože pro právo je nedůvěryhodný. Jak Akehurst tak Bowman diskutují o konstrukci osobitosti a identity skrze verbální komunikaci ve vztahu ke komunitě. Bowman ukazuje, jak ztráta či získání *famy* může znamenat poškození právní i veřejné, čímž přináší sociální nevýhody. Akehurst poukazuje na důležitost kultury studu, v níž hraje fundamentální roli, co si kdo o druhém myslí v rámci komunity. Tuto sekci svým třetím esejem doplňuje Lori Waltersová

o Christine de Pizan (*Construction Reputations: Fama and Memory in Christine Pizan's Charles V and L'Advison Cristine*), která tak posouvá soubor do literární oblasti, neboť se soustřeďuje na dva literární texty anglické literatury 15. století.

Třetí sekci o *famě* a běžných řečech zahajuje Sandy Bardsley (*Sin, Speech, and Scolding in Late Medieval England*), jež poukazuje na zvyšující se zájem o mluvení a hovory v Anglii po černé smrti, a to zejména v kontextu nekontrolovatelných, nepřátelských řečí, zahrnujících nadávání, kárání, hanění, pomlouvání či hádání, které byly viděny jako sociálně rozvrtné, a proto nebezpečné. Autorka vyhledává zvyšující se počet žalob pro různé varianty činů páchané skrze mluvení a ukazuje, jak tyto činy byly primárně přisuzovány ženám. Esej Richarda Horvatha (*Romancing the Word: Fama in the Middle English Sir Launfal and Athelston*), zabývající se anglickými romanci ze 14. století, stejně jako esej Edwina Crauna (*Fama and Pastoral Constraints of Rebuking Sinners: The Book of Mergery Kempe*) o Mergery Kempe a její Knize o kárání hříšníků zakončují soubor studii o reprezentaci *famy* v literární oblasti.

Celkově tak kniha vyzdvihuje značnou důležitost mluvení ve středověkém životě a stanovuje fascinující, ale i žádoucí odpověď k tak dlouho opomíjené oblasti studia. Veškeré texty na sebe vhodně navazují a odkazují, přičemž vždy citují a vycházejí z relevantní literatury, často i z původních archivních zdrojů. Ačkoli se většina historiografie ohledně *famy* soustřeďuje v právní historii, toto dílo značně rozšiřuje oblast bádání i definice o konceptu samém, přičemž každý esej přináší něco originálního a poučného.

Po přečtení esejů o Itálii, Francii, Německu, Španělsku a Anglii je tak nasnadě dojem, že diskurz *famy* je ve své podstatě tentýž, nicméně existují různé regionální variace, které mohly být očekávány. V této souvislosti si lze povšimnout, že většina esejů je tedy národnostně založenou studií, což může poukazovat na jedinou výtku ke knize, tj. absenci více komparativní analýzy mezi různými právními kulturami, potažmo vliv určitých kultur na ty další.

Fama: The Politics of Talk and Reputation ovšem zůstává přínosným souborem studií o středověké kultuře a společnosti. Je důležitá

v několika směrech, pomáhá porozumět středověkému obecnému mínění, středověké citi a reputaci.

Kateřina Soukalová

Peter Auer: *Jazyková interakce.*

Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 312 str.

Aniž bychom museli bezvýhradně přijmout názor některých postmodernistů, že neexistuje nic mimo jazyk, je třeba připustit, že řada fenoménů, jejichž zkoumání se sociální vědy věnují, má více či méně charakter jazykové interakce. Na úrovni metody se to týká kvalitativních rozhovorů i kvantitativního dotazování; na úrovni sociální reality pak většiny forem „konstrukce“ a „vyjednávání“ skutečnosti, ať už v rámci každodenních rozhovorů nebo sociálně sdílených (a prosazovaných) diskurzů reprezentujících přítomnost i minulost. Kniha Petera Auera, která v německém originále nese podtitul „Úvod na základě dvaadvaceti klasiků“, poskytuje vhled do široce pojaté problematiky jazykové interakce jako bytostně mezioborové oblasti a mohla by v tomto ohledu přispět nejen k rozšíření obzorů českých sociologů, antropologů, historiků a jazykovědců, ale i k (přínosnému) rozostření tradičních hranic mezi vědními obory. Jejím cílem dozajista nemůže být představení jediné ucelené teorie jazykového jednání (nic takového totiž zatím neexistuje), jako spíše „pokrýt spektrum základního vědění o analýze jazykové interakce, kterým v současné době disponujeme“ (s. 9).

Úvodem jen několik slov o autorovi. Německý badatel Peter Auer (nar. 1954), který v současnosti působí na univerzitě ve Freiburgu, patří k nejvýznamnějším zástupcům soudobé evropské sociolingvistiky. Ačkoli vychází především z interpretativní a interakcionistické sociolingvistiky a etnometodologické konverzační analýzy, uvědomuje si přitom – slovy Petra Kaderky z biografického úvodu k rozhovoru s Auerem (2012) – „silné i slabé stránky interpretativního, respektive interakčního přístupu a v žádném případě neodvrhuje kvantitativní metody výzkumu“. Bylo by tedy mylné ztotožnit Auerovu

publikaci (jen) s kvalitativními metodami společenskovědního výzkumu nebo s nějakým dominantním teoretickým proudem – recenzovaná kniha jako celek se dá do obvyklých disciplinárních a paradigmatických příhrádek vměstnat jen stěží. Odpovídá to ostatně charakteristice autora, jenž se vyznačuje „zájmem o interdisciplinární souvislosti vědy“ (v doslovu na s. 239).

Interdisciplinární charakter textu je zřejmý již při letmém pohledu na obsah knihy: vedle lingvistů, filosofů jazyka, antropologů a literárních teoretiků se objevují i jména dobře známá sociologům (zejména Weber, Schütz, Garfinkel, Luckmann, Foucault a Bourdieu), třebaže ve světle spíše neobvyklém – což lze ale dle mého soudu považovat jedinečně za klad. Každá kapitola je věnována primárně jednomu autorovi a vybranému klíčovému pojmu z jeho díla, který významně přispěl k rozvoji analýzy jazykové interakce a jazykového jednání. Struktura knihy – dle úvodních slov autora – tak zachycuje „jisté vývojové linie“ (s. 10), v nichž se rozmanité vlivy setkávají, překrývají a střetávají, a kniha se nachází na pomezí chronologického a tematicky strukturovaného výkladu. Výběr ústředních pojmů a autorů nicméně, jak sám Auer v úvodu přiznává, odráží též autorovy osobní preference. „Zařadil jsem pár jmen a témat, o nichž si myslím, že do knihy patří, ale ne každý by je vybral,“ uvedl k tomu autor knihy Petru Kaderkovi ve výše citovaném interview.

Úvodní kapitola je věnována pojmu *komunikace* a klasickému Shannonovu matematickému modelu komunikace (jako přenosu informace mezi „vysílačem“ a „příjímačem“) – zejména proto, že většina následujících autorů tento model z různých pozic kritizovala a vymezovala se vůči němu. Ve druhé kapitole je představeno Bühlerovo pojetí jazyka, které již zahrnuje určité aspekty interakce „tváří in tvář“, ovšem pragmatický charakter jazyka jako jednání přesto nerozvíjí zcela dostatečně. Obsahem třetí kapitoly je koncepce Romana Jakobsona, jenž se pokusil propojit Shannonovo „komunikační“ a Bühlerovo „znakové“ pojetí jazyka; ve čtvrté kapitole je představen pojem *metakomunikace* soudobějšího autora Paula Watzlawicka. Pátá kapitola předkládá pojem *výpovědi* Ěmila Benvenista, který ve francouzském prostředí poloviny 20. století